

ANNA WAHL

MOLNET – att föreläsa om feministisk forskning

Föreläsare i feministisk teori möts av genusordningen i rummet som tar sig uttryck i föreställningar om feminism. Här presenteras en modell som kan användas för att förbättra förutsättningarna för lärande och konstruktiv dialog. Aktuella begreppsdiskussioner inom feministisk forskning tas också upp.

Mitt forskningsområde är organisations- och ledarskapsteori utifrån könsperspektiv. Jag har bl a forskat om kvinnors villkor i organisationer, om kvinnliga chefers villkor och om manliga chefers föreställningar om kvinnliga chefer. Jag har vid många tillfällen återfört resultaten till just chefer och personer som arbetar med chefsutveckling. Jag har föreläst i olika sammanhang; i den akademiska världen, i näringslivet, inom offentlig sektor, i fackliga organisationer, i politiska organisationer och inom ideell sektor. Det kan vara för enbart kvinnor, enbart män, majoritet kvinnor, majoritet män, både män och kvinnor, allt från unga studenter till människor som är väl etablerade i arbetslivet. Reaktionen är många och delvis olika, men också förvånansvärt lika. Ämnet sätter oftast igång en livlig debatt vilket lärt mig att nästan oavsett typ av åhörare så behövs det tid för frågor, kommentarer och dialog. Och det är inte så konstigt. Alla människor känner sig personligen berörda av ämnet kön, dvs kvinnlighet och manlighet. Det går att referera både till den egna identiteten och till erfarenheter av relationer till andra. Det är ju också en sak som är lätt att planera för. Att ha tid för korta frågor kontinuerligt och att avsluta med en längre stund för frågor och diskussion. Men, den stora frågan för mig har blivit; hur inleder man?

Jag har i föreläsandet stött på vissa återkommande problem och frågeställningar vilka påverkat mitt sätt att tänka och föreläsa. Det är om dessa erfarenheter och insikter

som denna artikel handlar. Det är inte ett inlägg i utvecklingen av feministisk pedagogik, vilket är ett område där jag inte har tillräckliga kunskaper. Snarare då reflektioner kring frågan: på vilket sätt kan man undervisa i feministisk forskning? En fråga som berör många kvinnoforskare som också bedriver undervisning på universitet och högskolor, och som i likhet med mig själv ser en utmaning i att föra ut kunskaper från vårt forskningsfält både inom och utanför den akademiska världen. Jag har tagit fasta på Eva Ersons ord när hon hävdar att "varje feministisk lärare bara kan ta itu med sitt undervisningsämnes perspektiv och sin klassrumspraxis på de sätt hon/han värkt fram genom egen erfarenhet, givetvis biträdd av litteratur och kollegors erfarenheter".¹ Arbetet med modellen Molnet har också ställt mig inför frågor när det gäller begrepp. Vad ska vi kalla detta kunskapsområde? Hur ser kopplingen ut mellan feminism och feministisk forskning? Syftet med artikeln är att presentera ett sätt att förmedla kunskaper från feministisk forskning. Som avslutning bidrar jag också med mina reflektioner kring den pågående begreppsdiskussionen.

*Att inte få utrymme
för det väsentliga*

I föreläsningar undvek jag ibland begrepp som var teoretiska eller som kunde verka provocerande pga sin värdeladdning, utan att närmare analysera detta inför mig själv. Det

handlade mest om att i kunskapsförmedlingen hitta ett språk som anknöt till dem som lyssnade, varför empiri snarare än teori fokuserades. Jag koncentrerade mig kring begrepp som ledarskap, kvinnor eller möjligtvis kön. Efter en kort presentation av mig själv och det aktuella forskningsprojektets uppläggning följde forskningsresultat. Ibland gick det bra, och ibland gick det inte alls. Vad som avgjorde var då oftast förkunskaperna i gruppen och hur könsfördelningen såg ut. Ju fler medvetna, kunniga, erfarna, intresserade och motiverade kvinnor desto bättre gick det. Bättre i meningen att jag hann med att föreläsa om det jag hade tänkt, och att föreläsningen avslutades med en diskussion som anknöt till det jag talat om. Hur avlöpte det när det inte gick så bra? Precis tvärtom; jag fick lite utrymme för det väsentliga, det jag hade tänkt föreläsa om. Och diskussionerna som följde, en redan av frågor och kommentarer upphackad föreläsning, hade sällan direkt med mitt område att göra. Inte direkt, men på vilket sätt indirekt?

Jag tolkade det som att det var avsaknaden av en inledande presentation av forskningsområdet som fattades. Föreställningarna som fanns i rummet, ofta "tysta", ersatte en inledning och fick därmed konsekvenser för den fortsatta framställningen. Föreställningar om detta kunskapsområde finns, och de kan aktiveras av begrepp som *kvinnor* eller *kön*. Jag började därför att inleda med att tala om vad den här typen av forskning hör hemma inom vetenskapen. Detta ställde mig inför ett antal val av begrepp och definitioner.

De avvägningar jag gjorde ledde fram till ungefär följande innehåll i den inledande inramningen: Det här är en teoribildning som medför ett visst perspektiv och en koppling till ett särskilt vetenskapligt samtal. Begreppet kön eller genus är centralt för denna teoribildning, liksom teori om könsordning/genussystem/patriarkat på samhällsnivå. Feministisk forskning innebär kritik mot den traditionella vetenskapen. Efter en sådan inledning på ca tio minuter försökte jag sedan sakligt påbörja min egentliga föreläsning om t ex kvinnors villkor i organisationer, eller könsperspektiv på ledarskap. Det gick oftast inte. Att döma av de frågor och kom-

mentarer som bromsade mig så hade det med laddningen i ordet *feministisk* att göra. Givetvis var fortfarande reaktionerna olika i olika typer av grupper, men oavsett relevansen i de kommentarer/frågor som följde så kom jag inte vidare i min föreläsning.

Undvika eller klargöra?

Föreläsningarna kom därför en tid att antingen sakna inledning, för att undvika debatt, eller att kretsa kring just vad feministisk forskning är. Jag blev i bästa fall bättre på att artikulera mina kunskaper och ståndpunkter. I värsta fall urartade diskussionerna i att jag hade som enda uppgift att försöka fånga upp och bolla tillbaka irrelevanta och felaktiga påståenden om feminism. All energi gick då till att förklara vad feminism *inte* är. Diskussionerna handlade oftast om vad feminism i vid bemärkelse är/ inte är. Däremot fanns sällan tid till att diskutera vad feministisk *forskning* är. Dessa tillfällen blev ur mitt perspektiv både fragmentariska, istället för sakligt strukturerade och frustrerande, pga fokuseringen på vad feminism inte är. Jag tyckte ofta att jag varken lyckades föreläsa om mitt eget forskningsområde eller ge en tillfredsställande beskrivning av vad feministisk forskning är. Ändå var dessa föreläsningar mycket intensiva och energi-krävande.

Nästan alltid kom det fram någon i pausen och efter föreläsningen som ville ställa frågor eller bara säga att det varit intressant. Att dra fram feminism på tavlan väckte alltid känslor och tankar. Inte sällan gavs jag det goda rådet från någon i auditoriet att inte kalla detta för feministisk forskning. *Det vore mer strategiskt att kalla det något annat, för ämnet är ju intressant....* Alla dessa reaktioner fick mig att fundera. Begreppet feminism väcker utan tvekan föreställningar till liv, och dessa är övervägande negativa. Ska vi forskare undvika begreppet feminism, eller ska vi ta som uppgift att reda ut begreppen?

Modellen värker fram

Efter ett speciellt frustrerande seminarie-tillfälle kom jag äntligen på det klara med att

jag måste göra något åt detta fenomen. Jag hade föreläst för studenter om den utredning som jag deltagit i, *Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap*, men hela tiden hamnat i konstiga diskussioner om feminism.⁴ Eftersom det ständigt återupprepades såg jag fenomenet, och då var det ju också enklare att som forskare få struktur på skeendet. Det som hände var för det första att en akademisk föreläsning hamnade på en allmän prat- och skvallernivå, där allt gjordes tillåtet och relevant att ta in i samtalet; egna erfarenheter som generella sanningar, en insändare i en tidning eller helt enkelt bara föreställningar och åsikter i en total avsaknad av referenser och saklighet, vilket normalt krävs i en seminariesituation. För det andra kom innehållet i samtalet att skifta mellan det som jag talade om och det som någon åhörare *tyckte* att jag talade om. Om jag talade om sociala skillnader i villkor kom kommentarer som utgick från biologiska skillnader. Om jag talade om teori kunde samtalet plötsligt handla om ideologi eller politik. Att kunskapen på området inte är så allmänt spridd är en sak. Det är ju därför det behövs föreläsningar och diskussioner. Att det däremot trots bristande kunskaper blir tillåtet i rummet att uttala sig utifrån åsikter blir problematiskt i en akademisk situation. Formen för föreläsningen blir fel, och det är inte rätt typ av samtal som följer. Det skapas ingen god förutsättning för varken lärande eller reflektion.

För att åtgärda fenomenet funderade jag kring hur jag skulle kunna bemöta, eller helst förekomma det redan i min inledning. Jag utformade en interaktiv modell där fenomenet skulle kunna åskådliggöras och struktureras så att förutsättningen för själva föreläsningen förbättrades. Modellens innehåll bidrog deltagarna med. Innehållet strukturerades och tolkades av mig. Det var med andra ord viktigt att börja i de rådande föreställningarna om feminism, att tidigt få fram alla föreställningar och kommentarer som i vanliga fall brukade komma under föreläsningens gång. Utifrån modellen placerades det pågående samtalet så att alla närvarande kunde bli överens om var vi befann oss och i vilket samtal vi deltog.

Föreställningar om feminism

Eftersom begreppet feminism så tydligt visat sig sätta igång fenomenets reaktioner använde jag det som inkörsport till modellen. Jag ställde helt enkelt frågan; *Vad tänker ni på då jag säger feminism?* Deltagarna uppmanades sedan att fritt ur huvudet och hjärtat säga vad de tänker på. Det kan ibland behövas poängteras att de inte behöver vara försiktiga eller artiga (vilket konstigt nog ibland inträffar just för att ordet är fritt). Jag placerade sedan alla ord på en tavla, utifrån min egen modell som dock ej ännu är synlig för andra.

Vilka ord är det då som dyker upp i huvudet när begreppet feminism uttalas? Se fig 1. (på s. 37) Vanligast är negativt laddade ord som aggressivitet, ensidighet, särintresse, manshat, problemskapande, rödstrumpa (som skällsord), kvinnodominans, okvinnligt, förnekande av skillnader. Ord med anknytning till kvinnorörelsen förekommer också som kvinnokamp, kvinnors rättigheter, jämställdhet. Ord med positiv laddning är mer ovanliga, men kan förekomma som styrka, rättvisa, humanism. Ibland nämns helt enkelt kvinnor och kvinnlighet. Bland de negativt laddade orden handlar begreppen snarare om föreställningar om feminister, än om feminism. Feminister som problemskapande, svaga, fula, bittra, aggressiva, manshatande osv. Där finns också begrepp som inte längre har någon anknytning till sitt ursprung som t ex rödstrumpa, Grupp 8. De flesta som nämner dessa ord vet inte vad de egentligen står för historiskt. Begreppen lever nu sina egna liv och betecknas snarast som skällsord för något extremt och obehagligt. Många föreställningar om feminism handlar om feminism som kvinnodominans eller särintresse.

Det är också vanligt att tro att feminism grundar sig på en beskrivning av kvinnor som svaga och bristfälliga, att kvinnor utgör problemet. Att feminism skulle stå för uppfattningen att kvinnor behöver hjälp (jämställdhetsåtgärder) i sin otillräcklighet, något som därför t ex kvinnor som har en god självkänsla ibland tar avstånd ifrån. Över huvudtaget representeras de flesta föreställningar av ord som markerar avståndstagande. Eller som en

man uttryckte det; "Jag kan inte riktigt formulera vad jag tänker på, men det är något negativt".

När kommentarerna började tryta förklarade jag modellen som jag ritat. Jag satte då rubriker ovanför de tre staplar av ord som bildats på tavlan. Ovanför staplarna svävar oftast en mängd ord, vilka jag ringar in i ett moln. Se fig 2. (på s. 40)

Därpå följde en genomgång av modellen i sin helhet. Jag kompletterade då både molnet och staplarna med ord som inte tagits upp av deltagarna. Molnet innehöll oftast mest ord. Även stapeln under politik brukade vara ganska välfylld. Under forskning var det oftast tomt, medan något ord brukade hamna under ideologi. Jag definierade rubrikerna på staplarna, Forskning, Politik och Ideologi. Molnet analyserades. Om det fanns utrymme gjordes ett antal utvecklingar med definitioner av begrepp, empiriska exempel och kopplingar till pågående debatt. Utifrån modellen, som jag kallat *Molnet*, placerades dagens föreläsning under rubriken Forskning. Och föreläsningen kunde börja. Ibland har *Molnet* blivit själva formen för föreläsningen, istället för att endast fungera som en inledning. Via modellen blir det då möjligt att föreläsa om feministisk forskning som kunskapsområde och vetenskapsteoretiskt perspektiv mer ingående.

De tre rubrikerna över de staplar av ord som bildats representerar alla feminism på olika sätt. Sammanblandningar mellan dessa sker ofta, och det är viktigt att se skillnaderna, och att se eventuella samband för att kunna föra en konstruktiv dialog. Feminism är både forskning, politik och ideologi. Det finns kopplingar mellan forskning och politik genom att det krävs kunskap för att kunna arbeta för förändring. Forskningen kan bidra med beskrivningar, förklaringar och tolkningar för förändringsarbetet. I feministisk forskning finns kunskap om en maktobalans mellan könen. Det gemensamma temat i feministisk ideologi kan definieras som *lika villkor för kvinnor och män*. På så sätt finns också ett samband mellan politik och ideologi. Feministisk forskning är dock inte mer politisk eller ideologisk än annan forskning. Forskningen består i produktion av deskription och teori.

Politik

Politik definieras i modellen som arbete för förändring i vid bemärkelse. Det finns något uppenbart i att just denna rubrik har "fått" ord. Feminism är kanske först och främst en rörelse, nämligen kvinnorörelsen. Jag brukar dock definiera det bredare än så. Jag kallar allt arbete för förändring i syfte att skapa lika villkor för kvinnor och män för feministisk politik. Då inkluderar jag förutom kvinnorörelsen och kvinnoorganisationer även politiska partiers arbete i denna fråga, t ex kvinnoförbunden, jämställdhetsarbete i arbetslivet, annat jämställdhetsarbete, informella nätverk osv. Under rubriken feministisk politik finns det många olika grupperingar och metoder. Gemensamt för dessa är arbetet för att öka kvinnors inflytande på olika nivåer i samhället. Jag brukar exemplifiera med olika metoder som används i förändringsarbete inom arbetslivet, eftersom det ligger närmast mitt eget forskningsområde; mentorprogram, nätverk för kvinnor, könsperspektiv i chefsutbildning. Under rubriken politik placeras således både formella organisationer av olika slag och informella nätverk och grupperingar.

Ideologi

Ideologi i modellen får stå för idéer om hur det borde vara liksom föreställningar om hur det "är". Ett gemensamt tema i olika feministiska ideologier är en strävan efter lika villkor för kvinnor och män. Det finns flera feministiska ideologier i olika delar av den feministiska rörelsen. Det finns också ideologier på ett individplan, där var och en kan tänka kring frågan om hur ordningen mellan könen borde vara. På något sätt anknyter de individuella ideologierna till huruvida män och kvinnor anses ha lika eller olika värde som människor. I undervisningssammanhang är det lämpligt att göra en utveckling kring några huvudspår inom feministisk teori, där kopplingen till ideologi utgör en del t ex; liberalfeminism, radikalfeminism, marxistisk/socialistisk feminism och poststrukturalistisk feminism.¹ Det kräver utrymme i tid, eller möjlighet att komma tillbaka. I mitt användande av model-

Annika von Hauswolff, *A Landscape Study*, 1996. Från utställningen "How the Land Lies" på Hales Gallery som ingick i utställningsserien "I am Curious", hösten 1996. Se recension på sid 128.

len lämnas ideologierna oftast därhän. Det viktiga är att se skillnaden mellan t ex forskning och ideologi, vilket inte alltid görs i den allmänna debatten. Begreppsparet likhet/särart, som ett uttryck för olika synsätt på hur det "är", kan behandlas här. Begreppen har fått spridning utanför forskningen under senare tid, ofta framställt på ett förvirrande sätt. Begreppen bör diskuteras utifrån kön som sociala konstruktioner snarare än essentialism för att se bidraget från forskningen. I denna framställning behandlas likhet/särart under rubriken Forskning nedan.

Forskning

Rubriken forskning får oftast skrivas ovanför ett tomt utrymme. Ibland har dock ord som patriarkat, teori, kunskap eller statistik nämnts. Rubrikens definition är vetenskaplig produktion av beskrivningar, förklaringar och tolkningar. Empiri och teori. Det är viktigt att poängtera skillnaden mellan beskrivning och förklaring/tolkning. Samma empiriska be-

skrivningar om kvinnor och män kan tolkas på helt olika sätt. Detta är också det som ofta blir synligt i vardagsdebatten, där sociala skillnader mellan kvinnor och män förklaras av biologi. Att göra mer komplexa tolkningar än att olikhet beror på olikhet kräver teori. I feministisk forskning är teori om en könsordning med manlig överordning/kvinnlig underordning central. Forskning görs utifrån köns/genusperspektiv vilket innebär att betydelser av kön uppmärksammas och problematiseras i såväl beskrivningar som förklaringar och tolkningar av världen. Feministisk forskning kallas också kvinnoforskning, genusforskning och könsteoretisk forskning. Maktperspektivet är centralt eftersom könsordningen konstitueras av maktrelationen mellan män och kvinnor. Feministisk forskning innebär också kritik mot könsblind teori, och överhuvudtaget vetenskapsteoretisk kritik.

Forskning är den rubrik i modellen som för sammanhanget är viktigast, eftersom det är där empiri och teori och därmed den aktuella föreläsningen befinner sig. En möjlig-

het för att visa på bredden inom området är att börja med exempel från samhällsvetenskap, naturvetenskap och humaniora som skilda fält. Därefter kan t ex samhällsvetenskapen delas in i analysnivåer och exemplifieras utifrån olika discipliner på samhälls-, organisations- respektive individnivå (detta är förstås en följd av att detta utgör mitt eget forskningsområde). Det är viktigt att ge empiriska exempel på hur den här forskningen ser ut i just beskrivningar, förklaringar och tolkningar. Att beskriva och förklara vad ett köns/genusperspektiv i forskningen kan innebära i kontrast mot könsblind teori på olika områden. Det är viktigt att behandla vad kritiken mot könsblind teori innebär och därmed diskutera den vetenskapsteoretiska aspekten i forskningen. Med ett köns/genusperspektiv i forskningen räcker det inte med att addera kvinnor till könsblind teori.

Likhet/särart eller väsen/villkor?

Några andra utvecklingar som kan göras är definitioner och tillämpbarhet av centrala begrepp inom forskningen. Det kan ibland räcka att benämna och placera begreppen i förhållande till modellen. Om den används i undervisning kan det vara bra att rita upp vad som kommer tas upp i kursen framöver. Jag har ofta tagit upp begreppsparen likhet/särart, som jag låter gå vidare i mina begrepp väsen/villkor.⁴ Begreppen hör till dem som ofta är omspunna med missförstånd, vilka behöver redas ut. Det finns, eller har funnits, olika synsätt på om kvinnor och män *är* eller *bör vara* lika eller olika. I forskningen har begreppen oftast används för att beskriva hur utsagor om kön har behandlat konstruktioner av kön utifrån ett likhets- eller särartssynsätt. De används med andra ord för att förstå hur kön tolkats i olika sammanhang. Det dominerande synsättet inom feministisk teori är, och har varit även före den postmoderna kritiken, att kön är sociala konstruktioner som förändras i tid och rum. Dessutom finns i definitioner av kön nästan alltid en koppling till makt genom anknytningen till någon form av könsordning. Kön definieras därför också som position. Att vara

kvinnor kan betraktas som att vara i en viss position, vid ett visst tillfälle och på en viss plats.⁵

Jag brukar tillföra ett begreppspar som användbart då utsagor om kön ska tolkas, i synnerhet i den allmänna debatten, men även i viss teori, nämligen begreppen väsen och villkor.⁶ Begreppen är relevanta i debatten om skillnader mellan könen. Det går alltid att ställa frågan: syftas till kvinnors och mäns skilda väsen eller till mäns och kvinnors olika villkor? I vardagslivet görs oftast inte någon skillnad mellan dessa nivåer, vilket förvirrar diskussionen betydligt. Väsen syftar på det som i forskning kallas essentiella skillnader mellan könen, eller essentiella definitioner av manligt och kvinnligt. Utifrån väsen skulle skillnader grunda sig på eviga och sanna skillnader mellan könen. Utifrån villkor är egentligen inte väsen intressant överhuvudtaget eftersom det inte är *varför* som är centralt utan *hur*. Hur görs könen olika respektive lika under olika omständigheter, hur förändras konstruktionerna (oavsett vad som eventuellt finns i botten)? Skillnader mellan könen relateras till kvinnors och mäns olika villkor, inte väsen.

Ett aktuellt exempel som är lämpligt att behandla är debatten om kvinnors och mäns olika språk. Samma beskrivningar, nämligen av hur män och kvinnor uttrycker sig och tar plats, kan tolkas på olika sätt utifrån väsen och villkor. Att påstå att kvinnor och män i grunden *är* olika och att detta i sin tur medför att kvinnor och män har olika språk är en tolkning utifrån väsen. Att se beskrivning om olika språk som ett *uttryck* för olika position i maktrelationer mellan könen är en tolkning av samma beskrivning utifrån villkor.

Begreppen kön och genus kan benämnas och kommenteras. Att båda förekommer, och att de syftar till det socialt och kulturellt skapade könet. I anslutning till utvecklingen om begreppen kön/genus görs också en beskrivning av olika sätt att benämna och beskriva hur kön är organiserat på samhällsnivå. Detta görs via teorier utifrån begreppen könsordning, genusystem, patriarkat. Teori som oftast har maktaspekter, genom att könsordningen beskrivs som präglad av manlig överordning och kvinnlig underordning. Dessa teorier utgår också från definitioner av kön

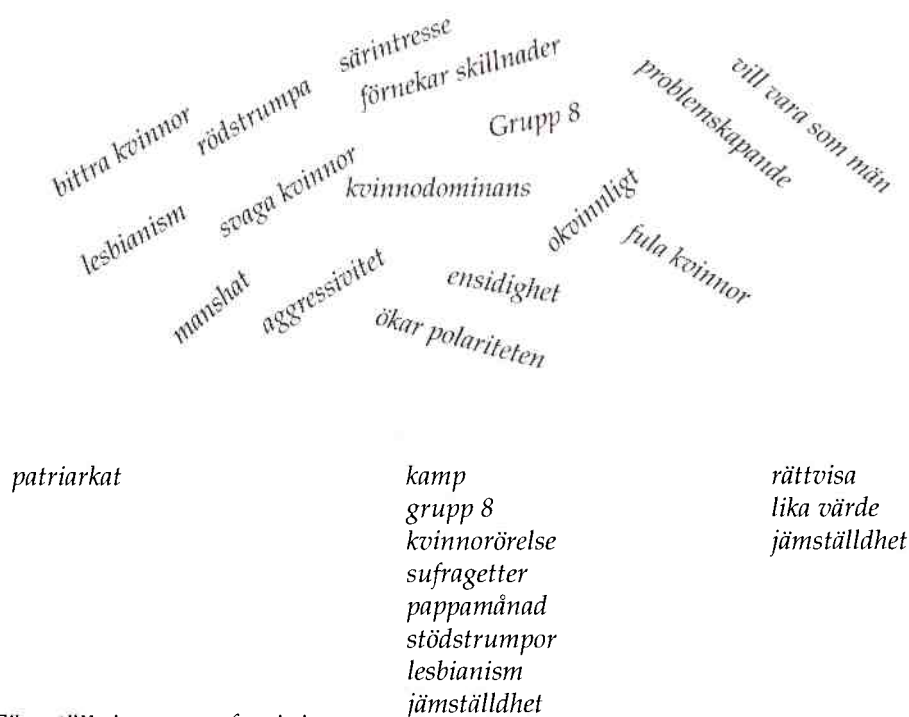

Fig 1. Föreställningar om feminism

som sociala konstruktioner, där det är viktigt att se att dessa, kvinnlighet och manlighet, konstrueras i relation till varandra.

Molnet

Molnet kan rubriceras som allt ifrån anti-feminism till föreställningar, missförstånd och okunskap. Alla ord som finns i molnet har förstås sin historiska förklaring och sin anknytning till området. Jag brukar säga att *molnet finns*, även som föreställningar är det något som existerar och har betydelse. Det går att analysera molnet. Det går att forska om molnet, diskutera, härleda och reda ut. Frågan som måste ställas vid varje föreläsningstillfälle är dock: har vi tid med det nu?

I normala fall, utan modellen, dyker molnet bara upp, regnar ner några utsagor och svävar vidare. Ibland är det störtskurar, och ibland är det i form av ett stilla, ganska likgiltigt duggregn. Utan modellen på tavlan är det sällan som molnet analyseras eller diskuteras som *företeelse* i sig. Det typiska är att det bara finns där, och får konsekvenser. Föreställningar finns utan att frågan ställs om deras ursprung. Därför skulle modellen kunna användas också för att verkligen gå in i molnet; analysera det, problematisera det och sortera dess innehåll efter någon intressant struktur. Jag har dock aldrig använt modellen på det sättet. Jag använder modellen för att synliggöra och definiera molnet, för att sedan kunna lämna det därhän. Syftet med modellen är att ge definitioner av begreppen feminism och feministisk forskning och att se kopplingen mellan dem. Därmed uttrycks också vad de *inte* innebär, i skapandet av molnet som begrepp.

Ibland har ord hamnat på två platser, oftast då både under politik och i molnet, t ex ordet lesbisk. Detta kan kommenteras som att det finns inom feministisk politik en lesbisk separa-

ratistisk rörelse, men föreställningen om att alla feministiska kvinnor är lesbiska är inte rimlig. Vid genomgång av modellen kan kompletteringar göras av ord som brukar förknippas med feminism. När det gäller placeringen av ord i modellen är det oftast inte svårt att agöra när det är forskning, politik eller ideologi. Däremot är det ibland känsligt att skriva in ord i molnet, då det en stund senare kommer att rubriceras som "missförstånd" eller "okunskap". Ett sätt att hantera detta är att skriva ordet på två ställen, och att sedan vid genomgången diskutera placeringen.

Sakfrågor eller mytiska personligheter?

Det vanligaste är att molnet innehåller ord som beskriver feminister, t ex "aggressivitet". Det är möjligt att diskutera aggressivitet som en del av politik, förutom som en föreställning i molnet. Det vanligaste har varit att jag placerat samtliga utsagor om feminister i molnet, och sedan förklarat varför jag gjort detta. Orsaken är framförallt att modellen har som syfte att skilja ut texter och utsagor i feminism; teori, politik och ideologi, från utsagor om feminism och feminister. Utsagor om feminister handlar oftast inte om feminism i sak, utan om en tillhörighetsproblematik. Många kvinnor känner sig inte som feminister av olika skäl. Det kan vara därför att de inte tycker sig höra till den gruppen kvinnor, grundat på föreställningar om beteende, livsstil, utseende osv. Detta utesluter dock inte att de i sak tycker att kvinnor borde ha lika villkor som män. Detsamma kan sägas om en del män. De upplever feminister som t ex anklagande, eller som att utesluta män, och tar därför avstånd, oavsett ställningstagande till villkoren i samhället för kvinnor och män. Diskussionen om feminister, och vilka som kallar sig för feminister, bör därför skiljas från kunskapsinhämtandet från feministisk forskning.

Reaktioner på modellen

Vid genomgång av modellen blir det uppenbart hur viktigt det är att veta var man be-

finner sig inom området feminism. Det som oftast händer är att vid en föreläsning utan inledning kommer flertalet av de som lyssnar att genom sina föreställningar om området befinna sig i Molnet eller i Politik medan föreläsaren befinner sig i Forskning. Inte undra på att föreläsningar utan introduktion hamnar i märkliga ordväxlingar när föreläsare och åhörare befinner sig på helt olika platser i samtalen. Detta fenomen klargörs genom att det kommenteras och diskuteras i rummet.

Jag har nu provat modellen i många sammanhang, i olika typer av "publik". Reaktionen är övervägande positiva. Jag får ofta höra att det för första gången blivit klart vad forskning med könspektiv, eller feministisk forskning, är för något. Och att det också blir tydligt vad det inte är för något. Molnet kan fortfarande sätta igång många diskussioner, men med modellen som redskap blir dessa diskussioner om molnet istället för i molnet. Som föreläsare tycker jag att modellen har förbättrat förutsättningarna för en givande dialog betydligt. Det blir lättare att föreläsa därför att det finns en gemensam förståelse av vad det är för slags kunskap som presenteras. Dessutom gör eventuella utvecklingar om begrepp och definitioner det lättare att komma vidare i den egna teoretiska och empiriska beskrivningen. Synpunkter och diskussioner blir mer konstruktiva och relevanta.

Okunskap

Problematiskt har det ibland varit att rubricera molnet som okunskap. Framför allt manliga deltagare med hög status har reagerat på att ha upplevt sig blivit avfärdade som okunniga. Det har hänt att manliga akademiker gjort en privatisering av modellen. De har då refererat till den som något mycket privat kopplat till min person och mina erfarenheter; *Men, det där är ju bara din modell*. Detta är speciellt intressant som uttalande just inom den akademiska världen där det i övrigt ses som meriterande att skapa egna modeller. Dessa måste dock bygga på vetenskapligt grundade generella mönster, varför just privatiseringen är ett sätt att avfärda modellens vetenskapliga relevans. Denna reaktion från

manliga akademiker har beskrivits av andra feministiska forskare.⁷

Förfärad tystnad

Det har också hänt att en tystnad präglad av förfäran har breddat ut sig bland deltagarna, speciellt om det är en majoritet kvinnor i rummet. Många kvinnor blir nästan chockade av vilket välfyllt moln de tillsammans har skapat, och hur tomt det är under övriga rubriker. Frågan man ställer sig är var detta moln av negativa föreställningar om feminism kommer ifrån, och vad det får för konsekvenser. Det kan skapas en förtätad stämning av eftertanke i rummet.

En fråga som har kommit upp vid ett flertal tillfällen i samband med modellen är vad som vore motsatsen till feminism. Många som lyssnar till den inom forskningen vedertagna definitionen av feminism som

1. medvetenhet om könsordning
2. strävan efter lika villkor för kvinnor och män

upplever ju detta som relativt avdramatiserat och rimligt i förhållande till föreställningarna i molnet. *Är motsatsen maskulinitet?* frågar någon. *Nej*, lyder svaret. Motsatsen till feminism kan inte beskrivas i något sådant motsatspar. Det är som i många situationer svårt att frigöra sig från att tänka i dikotomier. Enligt definitionen av feminism ser jag två möjliga beskrivningar av anti-feminism;

1. Förnekande av rådande könsordning med manlig överordning och kvinnlig underordning "*samhället är helt jämställt*".
2. Kvinnor bör inte ha lika villkor som män "*kvinnors lägre värde i samhället är befogat*".

Det bör också nämnas att diskussionen så här långt ibland leder fram till en rad positiva reaktioner på att vara feminist. Då framträder den intressanta frågeställningen *Vem får kalla sig feminist?* Det blir uppenbart att de kvinnor och män som ser feminism som positivt laddat också upplever det som förpliktigande. Kraven som ställs på den som kallar sig feminist är både från punkt 1, kunskap/insikt, och från punkt 2, handling. Det gäller att både se sin egen del i genusordningen och att försöka förändra den. Diskussionen utifrån modellen

kan därför leda till frågor som vilken kunskap krävs, och vad är handling? En annan anslutande fråga som dyker upp är: kan män vara feminister?

Det har dock sällan varit några avgörande problem i beskrivningen och hanteringen av molnet när jag föreläst. Det verkar trots allt ganska lätt att ringa in och lämna för stunden. Kanske är det ett tecken på dessa föreställningars motsägelsefullhet och ytlighet. De bygger inte på någon egentlig teori eller ens på någon konsekvent genomtänkt tanke.

Molnet som redskap

Molnet finns och har betydelse skrev jag tidigare. Jag brukar vända mig till dem som lyssnar och säga att den här modellen kan de ta med sig och ha i bakhuvudet. Den har ett syfte i rummet under föreläsningen, den hjälper till att placera samtalet på samma nivå och plats. Den har ytterligare ett syfte, nämligen att finnas till hands som ett redskap vid andra situationer då feminism, kvinnofrågor, kvinnlighet och manlighet, jämställdhet osv kommer på tal. Många är de kvinnor och män som upplevt en oerhörd frustration i vardagssamtal då nivåerna ej stämmer. Att ha modellen *Molnet* att tillgå kan vara en hjälp då t ex någon talar om teori och en annan om ideologi, eller överhuvudtaget då någon part befinner sig i molnet. Det är inte i alla situationer möjligt att ställa sig vid en tavla och rita och strukturera upp ett pågående samtal. Men, var och en kan avstå från ett samtal som ändå är dömt att misslyckas. Det går att utifrån modellen göra sådana avväganden, och dessutom att kunna motivera dem. För en givande dialog om feminism i någon form krävs det att man antingen befinner sig på samma nivå i samtalet, eller åtminstone har en gemensam förståelse av att man befinner sig på olika nivåer.

Molnets existens är knappast någon överraskning för någon som arbetar med köns/genusforskning. Maud Eduards beskriver hur den rådande könsordningen framstår som befriad från normer, "medan de som ifrågasätter denna ordning ständigt kritiserar för ensidighet, förutfattade meningar och bristande objektivitet".⁸ Lena Trojer uttrycker

systematisk produktion av missförstånd om feminism och feminister. Vad detta är uttryck för är en stor forskningsuppgift i sig, som jag hoppas att någon tar sig an.

Det är dock alltid värt att påpeka i föreläsningssammanhang att det inte är någon slump att dessa missförstånd ständigt återskapas. Det är ju ett effektivt sätt att avhålla enskilda kvinnor från att säga *jag är feminist*. För vem vill säga sig tillhöra den misslyckade, enkelspåriga, aggressiva och på andra sätt eländiga skaran? Molnet håller helt enkelt många kvinnor från att ta reda på fakta, att ta till sig kunskaper om vår rådande könsordning, där kvinnor utgör det underordnade könet. Det hindrar därmed också försök till förändring. Och det ger många män ett alibi från att över huvud taget bry sig, eftersom föreställningar om kvinnodominans och manshat per definition utesluter män. Molnets existens är med andra ord intressant att analysera ur ett maktperspektiv.

*Det "rätta" namnet –
en diskussion
om begrepp*

Vad kallar vi detta kunskaps- och forskningsområde frågade jag mig i början av arbetet med modellen. Uttrycket kärt barn har många namn passar som beskrivning. Ett forskningsområde som i Sverige i slutet av 70-talet tog fart under beteckningen kvinnoforskning kan idag kallas genusforskning, könsteoretisk forskning eller feministisk forskning. Begreppet jämställdhetsforskning har också förekommit, främst på politiskt initierad forskning. Kvinnoforskning har dock oftast stått för att beteckna ett forskningsfält där kvinnor lyfts fram som analytisk kategori, och inte som en specifik teori. Centralt för detta fält har varit att synliggöra kvinnor och att utveckla kvinnoperspektiv inom forskningen där kvinnor ges tolkningsföreträdet. Begreppet finns kvar också därför att de flesta verksamma forskare inom området kallar sig kvinnoforskare.

Genusforskning och könsteoretisk forskning har med tiden blivit vanligare som begrepp än kvinnoforskning därför att maktrelationen mellan könen fokuseras i teorin snarare än kvinnorna i sig. För att se hur forskningsfäl-

tet benämns vill jag referera till två forskares bidrag i den nyligen publicerade utredningen om högskolan.¹¹ Maud Eduards diskuterar begreppens kopplingar till teori och politik och ser på det sättet vissa skillnader. Genusteori, könsteori och feministisk teori förekommer som begrepp, däremot inte kvinnoteori. "Bakom den terminologiska förändringen ligger en växande forskning och en tydligare teorimedvetenhet; en större vetenskaplig självständighet, om man så vill."¹² Eduards ser mao teorbildningen som utmärkande för feministisk forskning. Dessutom poängterar hon kopplingen till politik; "Den feministiska forskningen är intimt förknippad med handling och social förändring. Målet är att teori och praktik ska stå i ständigt samspel."¹³ I likhet med detta uttrycker Eva Lundgren; "...feministisk forskning är det enda akademiska kompetensområdet som bygger på en systematisk insikt om och via kön/genus."¹⁴ Kopplingen till politik och ideologi beskriver hon: "För det andra är feministisk forskning det enda kompetensområde som via denna insikt, programmatiskt söker bidra till att den könshierarkiska strukturen i samhället upphävs och att de båda könen tillmäts samma värde".¹⁵

Relationen mellan feminism i allmänhet och feministisk forskning kan också ge vägledning. Feminism definieras, både i uppslagsverk och av forskare som bestående av två dimensioner;

1. medvetenhet/kunskap om könsordning med manlig överordning och kvinnlig underordning på olika nivåer och områden i samhället.
2. strävan efter förändring i riktning mot lika villkor för kvinnor och män, dvs ökat inflytande av kvinnor i samhället.¹⁶ Kort sagt; *det finns en maktobalans som bör försvinna*. Feministisk forskning utgör sålunda produktionen av sådan teori om könsordningen som krävs för att kunna förändra.

*Feminism omöjligt
utan maktanalys*

Begreppet feministisk forskning kan därför enligt min mening betraktas som det som inbegriper de övriga. Feministisk forskning är

omöjlig att föreställa sig utan en teoriram om kön som sociala konstruktioner och maktrelationer mellan könen på olika nivåer, en övergripande teori om könsordning /patriarkat/genussystem. Dessutom finns någon slags ideologi om kvinnors och mäns lika villkor och lika värde, vilket medför en strävan efter förändring, dvs politik. Av detta skäl valdes att i den inledande presentationen av forskningsområdet rubricera mina föreläsningar som feministisk forskning.

Begreppen kön/genus befinner sig för närvarande i ett flytande tillstånd. Min uppfattning är att forskare väljer att oftast använda endera av begreppen kön eller genus, men att det för närvarande råder en nästan total överensstämmelse mellan hur begreppen definieras i svensk feministisk forskning. Kopplingen till biologi är numera lika. Jag tror att det är därför som det blivit nästan regel att skriva kön/genus.¹⁷ I användandet av både kön och genus hävdas att även biologin tolkas i ett socialt och kulturellt sammanhang och att biologin påverkas av sociala omständigheter. Det finns olika synsätt på biologins relation till konstruktioner av kön, men att feministisk forskning i stort, både utifrån begreppet genus och begreppet kön, erbjuder andra beskrivningar och förklaringar än den för närvarande vanligt förekommande, och ständigt återkommande, biologismen som beskriver sociala könsskillnader som biologiskt grundade. Det är *det* som är viktigt att poängtera i undervisning och på föreläsningar.

Det är dock intressant att se vilka överväganden som gjorts då endera av begreppen ansetts vara mer lämpligt. Yvonne Hirdman har varit en av dem som konsekvent valt begreppet genus. På en föreläsning förklarade hon sitt val med att det analytiska begreppet genus gav henne den distans som behövdes från de olika konstruktioner av kön som gjorts i historien. Det blev alltså ett sätt att teoretisera "pratet om kön". Eva Lundgren har motiverat användandet av begreppet kön som innehållande både social konstruktion och kropp, där hon ser kroppen som en arena där det biologiska, sociala och symboliska könet möts, i sin forskning om sexuellt våld mot kvinnor.¹⁸ Båda motiveringarna utgör kloka

och relevanta överväganden, vilka får mig att tänka att det är kanhända viktigt att behålla båda begreppen och därmed värna om möjligheten att välja beroende av sammanhang. Varje forskare får utifrån disciplin, empiri och forskningsfrågor göra den bedömningen.

Att inte manipuleras till kunskap

Avslutningsvis vill jag diskutera vikten av att benämna saker vid sitt rätta namn. Eller, det ostrategiska i att göra det. Som nämndes tidigare i artikeln har jag vid upprepade tillfällen fått det goda rådet från seminariedeltagare att undvika ordet feminism helt. Synpunkten har varit att eftersom ämnet är intressant är det synd att rubricera det med något som för de flesta står för något negativt. Detta kan tolkas som att det är ordet, inte fenomenet, som uppfattas negativt och som är föremål för alla dessa föreställningar. Det är inte självklart.

Jag har alltid svarat på den slags goda råd med att säga att den här teoribildningen faktiskt kallas för feministisk forskning, det är ett vedertaget begrepp både i Sverige och internationellt (i ännu högre grad internationellt). Jag tycker att det vore manipulativt att kalla det något annat i undervisningssammanhang. Studenter ska inte manipuleras eller lockas till kunskap. Att kalla feministisk forskning för just det det kallas inom vetenskapen är att visa respekt för sina studenter som tänkande människor, i mina ögon. Detta har då oftast även fått gälla då jag föreläser på andra håll, t ex i näringslivet. Det är intressant att dra parallellen till just arbetslivet. Det värdeladdade ordet är där oftast inte feminism utan jämställdhet eller kvinnor. Jag har i min forskning sett hur det ofta är nödvändigt för aktörer i organisationer att vara strategiska i valet av begrepp för att få utrymme för förändringsprojekt. Så här uttryckte sig en aktör: "Det är inte strategiskt att prata om Jämställdhet, Kvinnor och män, Kön osv. Istället ska man arbeta med rubrikerna Företagskultur, Kompetens, Ledarskap (och under dessa rubriker tala om kvinnor och män osv.)"¹⁹

Min uppfattning har varit att som akademi-

ker kan man kalla saker vid sitt rätta namn eftersom det finns en anknytning till teoribildning. Ibland har dock inte teoriramen behövts artikuleras utan jag har kort redogjort för kvinnoforskningens perspektiv och sedan redovisat empiriska resultat. Jag vet inte om det är mindre provokativt, eller om det bara inte för upp föreställningarna till ytan. Vi har ju andra vedertagna begrepp, eller rubriker, som kanske lämpar sig bättre för att lära ut kunskaper och teori. Frågan som behöver diskuteras är om t ex rubriceringen *genusforskning* är bättre än feministisk forskning i meningen att det ger ett större utrymme för något nytt. Eller väcker begreppet genusforskning samma moln av föreställningar, missförstånd och okunskap som stör själva lärandet? Och om begreppet genusforskning inte väcker föreställningarna till liv omedelbart, när och hur kommer dessa föreställningar om feminism få betydelse i lärandet då? Är det viktigt att dra in begreppet feminism i sammanhanget? Eller kan vi som föreläser inom detta kunskapsfält välja olika rubriker för olika tillfällen utifrån en strategisk förkunskap om dominerande och varierande reaktioner och föreställningar? Jag anknyter igen till Lena Trojer där hon i sitt resonemang om det ostrategiska i att tala om feministisk forskning också skriver: "Begreppet könsteoretisk forskning är strategiskt väl fungerande särskilt i manliga forskningsmiljöer som tekniska högskolor, där denna forskning ännu inte har någon tradition."²⁰

Min slutsats efter arbetet med modellen Molnet är att innehållsmässigt kan genus/könsteoretisk forskning likställas med feministisk forskning genom den uppdelning av feminism i forskning, politik och ideologi som jag ser som nödvändig. Feministisk forskning beskriver ju inte nödvändigtvis förändringsprojektet mot lika villkor för kvinnor och män. Det är inte heller troligt att de feministiska forskarna har de bästa lösningarna på problemen vi beskriver. Det finns däremot många olika aktörer inom det breda området feministisk politik som behöver kritiskt granskande forskning för att kunna agera. Det är också en viktig forskningsuppgift att studera och kritiskt granska de jämställdhetsprojekt som bedrivs inom arbetsliv, politik, ideell sek-

tor osv. Detta täcks ju inte in med nödvändighet in under begreppet jämställdhetsforskning. På detta sätt står forskning och politik i ständig dialog.

Samspel och bidrag till förändring

Min ståndpunkt är att feministisk forskning kan definieras som forskning med genus/könsperspektiv, och där teori om genus/könsordning skapas. Detta ömsesidiga beroende mellan begreppen är mer utmärkande för feministisk forskning än beskrivningen av den som politisk och ideologisk. Detta tycker jag överensstämmer med Eduards beskrivning av *samspel* mellan forskning och politik, samt med Lundgrens uttryck om *bidrag* till förändring. Detta utgör beskrivningen av forskarens handlande. Däremot tycker jag att det är självklart att det i många sammanhang kan vara mer strategiskt att kalla forskningsområdet för genusforskning eller könsteoretisk forskning, om detta kan medföra en bättre kunskapsförmedling.

Kan man då tänka sig köns/genusforskning som inte är feministisk i meningen bidragande till handling för förändring? Jag kan det egentligen inte. Skulle den inte ge detta bidrag, så skulle den inte heller kunna kallas köns/genusteori enligt de kriterier som råder. Forskning där kön endast ingår som variabel benämns knappast för könsteoretisk forskning eller genusforskning. Ja, jag har iallafall svårt att föreställa mig den forskare i kritisk genus/könsteori som skulle höra till kategorin människor som förfärat brister ut i den klassiska reservationen*men, jag är inte feminist!*

Generell modell för svåra ämnen

Modellen Molnet har utvecklats för att bemöta ett påtagligt problem i kunskapsförmedlingen av feministisk forskning. Genom att utgå ifrån deltagarnas föreställningar om feminism, synliggöra och analysera dem kommer dessa att aktivt användas i kunskapsförmedlingen istället för att passivt hindra. Utifrån

definitioner av feminism inom fälten politik, ideologi och forskning kan den pågående föreläsningen placeras i sitt sammanhang. Föreläsningarna i molnet kan ringas in och lämnas för stunden.

Modellen har tagits fram för ett specifikt ändamål, att föreläsa om feministisk forskning, men kan troligen användas i andra sammanhang. Som en generell modell kan användningen breddas till ämnen som av olika skäl är t ex känsliga eller mytomspunna. Molnet som generell modell är ett redskap för att artikulera vardagsföreställningar om fenomen i relation till kunskap om fenomenet grundat på forskning.

NOTER

- ¹ Erson 1994, sid 61.
- ² SOU 1994:3.
- ³ Jaggar 1983, Wahl 1992.
- ⁴ Wahl 1996.
- ⁵ Alcoff 1988.
- ⁶ Wahl 1996.
- ⁷ Erson 1994.
- ⁸ Eduards 1995, sid 62.
- ⁹ Trojer 1995, sid 107.
- ¹⁰ Wahl 1994.
- ¹¹ SOU 1995:110.
- ¹² Eduards 1995, sid 60.
- ¹³ Eduards 1995, sid 62.
- ¹⁴ SOU 1995:110, sid 75-76.
- ¹⁵ SOU 1995:110, sid 76.
- ¹⁶ Bonniers, Prisma.
- ¹⁷ se t ex de många av bidragen i SOU 1995:110.
- ¹⁸ Lundgren 1995.
- ¹⁹ Wahl 1994, sid 110.
- ²⁰ Trojer 1995, sid 107.

LITTERATUR

- Alcoff, Linda, "Cultural feminism versus poststructuralism: the identity crisis in feminist theory" i *Signs* 13/3 1988
- Eduards, Maud, "En allvarsam lek med ord" i *Viljan att veta och viljan att förstå*, Fritzes, Stockholm SOU 1995:110
- Erson, Eva, "Vad innebär det att vara en feministisk lärare?" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 4, 1994
- Jaggar, Alison M, *Feminist Politics and Human Nature*. The Harvester Press, Sussex 1983
- Lundgren, Eva "Creating bodily gender in the fields of symbol and power" i *NORA* nr 2, 1995
- SOU 1994:3 *Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap*, Fritzes, Stockholm
- SOU 1995:110 *Viljan att veta och viljan att förstå*, Fritzes, Stockholm 1995.

Trojer, Lena, "Teknikvetenskapliga utmaningar inom kvinnoforskningen" i *Viljan att veta och viljan att förstå*, Fritzes, Stockholm SOU 1995:110

Wahl, Anna, *Könsstrukturer i organisationer*, EFI, Stockholm 1992

Wahl, Anna, "Att arbeta för förändring" i *Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap*, Fritzes, Stockholm SOU 1994:3

Wahl, Anna, "Företagsledning som konstruktion av manlighet" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 1, 1996

SUMMARY

In this article a model called "the cloud" has been developed in order to demonstrate a very concrete problem when trying to put across knowledge derived from feminist research. The cloud represents all the preconceived notions that the audience has in connection with the word "feminism".

By bringing these into the open and analysing them, these ideas can be made to illuminate the presentation, not to hinder it. Starting with definitions of feminism in the areas of politics, ideology or research the cloud of preconceived notions can be penetrated at least for the time being.

The model originates from a specific situation, lecturing on feminist criticism, but the model is applicable also elsewhere. Generally it can be extended to cover other areas that are sensitive or enmeshed in popular mythologies. As a general model the cloud is a tool that will help us to articulate common beliefs around phenomena to make way for knowledge based on research.

*Anna Wahl
Handelshögskolan
Box 6501
S-113 83 Stockholm*